

3 ОЛЬГОЮ МЕТЕЛЬСЬКОЮ мені пощастило зустрітися в сімдесят п'ятому, Вона була однією з живих свідків пустомитівської трагедії. Перегортаю в пам'яті сторінки тієї зустрічі.

...Олі — шість років. З усіх боків село оточують гітлерівські головорізи, беруть в кільце. Віткти неможливо. Автоматні черги, зойки, в центр Пустомит зганяють всіх: і молодих, і немічних, і дітей. Забрали дванадцятирічного брата Петра. Поранена матір ховається з Олею в льоху. Навкруги вогонь, дим, страшні людські крики. Дитяча пам'ять фіксує все до подробиць і на все життя, щоб потім розповісти про це підстаючим, щоб не забули, щоб довіку пам'ятали.

Її знайшли свої люди в льоху біля холодного тіла матері. А сьогодні в живих немає вже й дочки: відцвіла, віджила, як і всі ми на цьому грішному світі...

В цей день, 17 грудня дев'яносто третього, через п'ятдесят років після того, як сталася жахлива трагедія в Пустомитах, я розмовляв з багатьма старожилками, щоб глибше занотувати історію минулого. І майже кожен мені відповідав приблизно так:

— Історія... Гм, важко сказати про все в загальному. Тут кожна людина — історія. Мабуть, потрібно з цього починати. Всі спалахнули єдиною свічкою: і малі, і старі. Хто знав, що таке зроблять нелюди...

А й справді, навіть не здогадувалися. Хоч би оцей факт.

Один з пустомитівців запитав, як до села наближається з боку хуторів шеренга озброєних людей в маскхалатах. Вив коня, попередив про це хатні. І гайнув у бік лісу. За ним слідом пустився бігти його п'ятирічний син.

— Тату, тату!
Задихався від втоми, та все біг і біг.

Зупинився батько, розвернув коня, сердито накричав на малого:

— Вертайся додому, кажу тобі!

Не слухався, плакав, просив взяти з собою. Та заробив нагайкою і змушений був, хлипаючи, прошкувати назад, де його чекала вірна смерть.

Вернувся чоловік ввечері додому, а навколо зграйща, і догорають люди, як свічки, тут же дружина, діти. Тільки й вивив:

— Синку...
Він до віку, до самої

смерті не міг забути і той день, і як біг за конем синок, і як свиснув у повітрі батіг. Посади ж малого на коня — рятівний круг поруч. Та... Видно, доля така...

Через кризму сьогоднішнього дня я прагнув зрозуміти, чому ж сталася трагедія, чому так люто розправилися фашисти з безбройним населенням? Першою причиною було те, що селяни не здавали поставки для німецької армії, не підкорялися поневолювачам. В цей час міцнів і антифашистський рух. Відповіддю на це був масовий терор. А тим більше в селах, що розмі-

горять. Там і сестри, там і мати, там багато з родини. Тут, в хаті Петра Пилипея, знайшли свій останній спочинок жінки і діти. А навпроти, в хаті Івана Пилипея, розстрілювали чоловіків.

Як взяли Тихона Пилипея і вели до будинку Петра, то вже на порозі той відчув щось прикре. Пручався, виривався. Тут його і застрілили. Дали команду Павлу Пилипею зтягнути Тихона до хати. Тут була вже гора трупів (на місці її розстрілювали). Упав Павло між ними, притаївся. Поранений сусід застогнав. Добрий фашист. А Павла куля обминула. Так і лежав

загони з'єднання С. А. Ковпака, як у навкмишніх лісах створювалися і діяли курені вояків УПА.

Запам'ятаймо дату — 17 грудня 1943 року. Через місяць приїде визволення, через місяць тут не буде і сліду фашистів. Всього місяць. Вже чути звуки канонади, а свічками палають 485 чоловік. Де ж ви були тоді, хлопці з УПА? У всіх же новітніх підручниках історія засвідчує — тут, біля Пустомит, створювалися перші сотні УПА, тут вони були на постій. Виявляється, як сказав М. Т. Мосійчук, кілька куренів в цей час пішли під Велику Клець-

ТУТ ЛЕЖАТЬ ВОНИ ПОРУЧ, спалені і розстріляні 50 років тому

щалися під лісом, або в лісах діяли загони УПА...

...17 грудня 1943 року святкували Варвару. Був звичайний день. Таким, яким його запам'ятав Іван Митрофанович Пилипей.

«Сестра моя, Яринка, каже:

— З Мошон якісь люди йдуть!

— А то, мабуть, з церкви.

Спокойно так ведуть розмову. Зайшов у хату, подивився через вікно. Еге! Цепом йдуть. Яка церква, яке свято! Зброю в декого видно.

— Втікаємо! — крикнув.

Почав бігти в напрямку хати Олексія Озарчука, звернувшись до лісу. Там стріляють. Стрівся з Михайлом Мосійчуком. Аж бачать, в напрямку Тучина кілька автомашин йдуть, наповнені німцями. Виблизкують каски. Назад, до Воронова. Запримітили. Вдарили чергами. Справа стріляють, зліва стріляють, позаду стріляють. Проскочив до рівчачка, повзком, повзком і до садка.

...А над Пустомитами страшні крики, ревище, вогонь.

Як стало смеркати, прийшов у село, вірише туди, де від села майже нічого не лишилося. Батько гасить головешки на попелищі (його в той чорний день дома не було, під вечір дістався в Пустомити). Прийшли туди, де люди палили. Падає стріха. А всередині горять люди, стоячи, придушилися один до одного, з дітками на руках. Різними кольорами вогнів

А потім, добре знаючи в хаті свого родича всі входи і виходи, поліз під піч, а звідти — в комору. Правда, погано бачив і чув. Облавав комору, ще на одного наштоткнувся.

— Ти молодий, — каже, — добре бачиш і чуєш, то гребі під підвалою.

Заходилися до роботи. А німець знадвору почув який шарудіння, та «Гах!» Від кулі очі за-порошило...

Так їм обом і вдалося втікти від смерті».

...Палали Пустомити, горіли люди. 485 жителів села в цей день прийняли мученицьку смерть.

...Стоїмо на цьому місці, де 50 років тому розігралася трагедія: молоді, старі, учні. Біля обеліска траурний мітинг. Про минуле говорить голова Малатинської сільської Ради народних депутатів В. О. Генеральчук, голова ради ветеранів Ф. А. Калюкний, М. Т. Мосійчук, колишній житель цього села Ф. Т. Пилипей, учні. Важко слухати про той час, але потрібно, щоб не повторилося минуле, щоб наші села-сисанки ніколи не гинули у вогні, щоб не відродився фашизм. І щоб ми завжди вміли захищати свою землю і своїх людей.

Не можу не висловити й ще однієї думки. Можливо, хтось з нею і не погодиться. Сьогодні ми констатуємо те, що було півстоліття тому, згадуємо мучеників. Згадуємо, як цими дорогами пройшли на Карпати

ку бити фашистів. А де ж була решта? Законоувалися глибше в землю? А де ж були ви, хлопці з УПА, коли доценту фашисти спалили Борщівку, коли стерли з карти району Лідавку? Де були ваші сотні, коли розстрілювали есесівців ваших матерів, дружин, дітей, рідних, зрештою, українців? Так і хочеться сказати: ех, стрільці січові!.. Ви не захистили тієї 96-річної бабусі, яку привезли німці німці і спалили з усіма. Ви не захистили й дяка Дунаєвського, високоєрудованої людини і прекрасного музиканта. Його, дружину, і двох дітей постигла участь всіх інших...

...Навпроти пам'ятника жертвам фашизму у цей день постав ще один — міцний хрест, який освятив священник місцевої церкви святої Параскеви отець Віктор. Здається, святою водою він кропив не новий пам'ятник, не душі убієнних і замучених, а нашу з вами пам'ять, пам'ять живих, щоб, доки ходитимемо на цій землі, пам'ятали про злочиння зайд, про страшні часи, про тих, хто прийняв мученицьку смерть, не будучи ніколи політиком. І щоб ніколи ми не крутили нашою історією, як циган кіньми.

...Тут лежать вони поруч — чотириста вісімдесят п'ять чоловік...

...П'ятдесят років тому було спалено польське село Пустомити.

Пам'ятаймо!
Євген ЛАНОВЕЦЬ.
с. Пустомити.